

РАЗДЕЛ I

Ускорено икономическо развитие и иновации

АКТУАЛНИ АСПЕКТИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО НА СПЕЦИАЛИСТИ С ВИСШЕ СЧЕТОВОДНО- ИКОНОМИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ

Доц. д-р Галина Чиприянова¹
Гл. ас. д-р Радосвета Кръстева-Христова

Резюме

Бурното развитие на технологиите, дигитализацията и интернет оказват влияние върху бизнеса, образованието и други. Скоростта, с която знанията остаряват, изисква, непрекъснато да се придобиват нови знания за конкурентност на пазара на труда, респ. да се реализира стратегията за учене през целия живот.

Това налага да се анализират проблемите пред счетоводното образование в България съобразно променящата се счетоводна практика.

Обект на изследването е обучението по счетоводство във висши училища, акредитирани в професионално направление „Икономика“, които обучават студенти по счетоводство в ОКС „бакалавър“ и ОКС „магистър“ за 2022 г., а предмет – новите изисквания на работодателите към специалистите с висше счетоводно-икономическо образование, отражението на новите технологии върху обучението и счетоводната практика.

Целите на научното изследване са да се анализират актуалните тенденции пред развитието на обучението по счетоводство, опциите за интегрирането им в учебния процес и да се изведат възможностите за повишаване конкурентоспособността на специалистите с висше счетоводно-икономическо образование в СА „Д. А. Ценов“ на образователния пазар.

В разработката се защитава тезата, че усъвършенстването на обучението по счетоводство в съответствие с европейските и националните приоритети, стандарти и нормативи и съобразно променящите се нужди на практиката, вкл. въвеждането на иновации в учебния процес, ще стимулира икономическото развитие на страната.

Резултатите от изследването намират изражение в анализирани на: концепцията за обучение, фокусирано към студентите; европейските приори-

¹ Авторското участие в разработването на научната студия е следното: доц. д-р Галина Чиприянова – резюме, увод, т. 2; гл. ас. д-р Радосвета Кръстева-Христова - т. 1, приносни моменти, препоръки и заключение.

ритети и институционалните възможности за нейното прилагане; възможностите за креативно обучение по счетоводство; приложението на машинното самообучение; изграждането на VI компетенции на студентите и други.

Ключови думи: счетоводство, обучение, висше училище, бакалавър, магистър.

JEL: M41.

CURRENT ASPECTS OF TRAINING IN ECONOMICS AND ACCOUNTING AT HIGHER SCHOOLS

Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD
Head assist. Prof. Radosveta Krasteva-Hristova, PhD

Abstract

The development of technology, digitization and Internet have an impact on business, education, etc. The speed of knowledge that becomes obsolete requires the continuous acquisition of new knowledge to be competitive in the labor market, resp. to implement the lifelong learning strategy.

All this requires analyzing the problems about training in accounting in Bulgaria in accordance with the changing accounting practice.

The object of research is training in accounting at higher schools, which as of January to December 2022 are accredited to train students in the professional field “Economics” in the educational and qualification degree Bachelor and Master in the field of accounting, and the subject – the new requirements of employers for specialists with higher accounting and economic education, the impact of new technologies on training and accounting practice.

The aims are to visualize the key trends in the development of accounting education, the options for their integration into the educational process, and to bring out the possibilities for increasing the competitiveness of specialists with higher accounting and economic education in the Tsenov Academy of Economics, Svishtov on the educational market.

The research thesis is that the improvement of accounting education in accordance with European and national priorities, standards and regulations, and in accordance with the changing needs of practice, incl. innovations in the educational process, will stimulate the economic development of the country.

The results of the research find expression in analyzing: the concept of student-centered learning; European priorities and institutional possibilities for its implementation; opportunities for creative training in accounting; the implementation of machine learning; acquiring BI competencies of students, etc.

Key words: accounting, training, higher school, bachelor's degree, master's degree.

JEL: M 41.

Увод

Бизнесът, динамичните икономически предизвикателства, развитието на изкуствения интелект, интензивните регулации и промени в нормативната уредба на национално и международно ниво по естествен път налагат нуждата, специалистът с висше счетоводно-икономическо образование да притежава знания, умения и компетенции за качествено реализиране на отчетни, контролни и други дейности в предприятия и организации както в частния, така и в публичния сектор. Висшето счетоводно-икономическо образование не трябва да се ограничава само до изграждане на кадри за задоволяване на текущите потребности на бизнеса, а да е насочено към една по-далечна перспектива и да осигурява интегрирани знания, умения и компетенции за бъдещите нужди на практиката.

Проблемите на обучението по счетоводство, както и състоянието и перспективите пред обучителния процес, са дискутирани на голям брой научни форуми и са засегнати в разработките на автори като К. Пергелов, Т. Тотев, С. Башева, Д. Фесчиян, М. Мусов, М. Павлова, С. Генов, Ф. Филипова, Н. Костова, С. Стефанов, М. Дочев, А. Атанасов, D. Petropoulos, D. Coman, T. Djukic, C. Favino, F. Contò и други. Всички идеи и заключения в разработките са добра основа за изпълнение на поставените задачи на настоящото изследване.

С особена важност е действащата нормативна уредба в страната, в т.ч. Законът за висшето образование, Законът за професионалното образование и обучение, Правилници, Постановления на Министерския съвет, Наредбата за държавните изисквания за организиране на дистанционна форма на обучение във висшите училища, Концепцията за дигитална трансформация на образованието и Националната програма за ИКТ-базирани иновационни образователни технологии и дидактически модели в преподавателската практика.

Обект на изследването са обучението и подготовката по счетоводство във висши училища, акредитирани в професионално направление „Икономика“, които обучават студенти по счетоводство в ОКС „бакалавър“ и

ОКС „магистър“ за 2022 г. **Предмет** на изследването са актуалните потребности и новите изисквания на работодателите към специалистите с висше счетоводно-икономическо образование, отражението на новите технологии върху обучението и счетоводната практика, които следва да бъдат интегрирани в учебния процес на специалистите с висше образование в областта на счетоводството с цел по-високо качество, устойчивост и конкурентоспособност на образователния продукт.

Целите на научното изследване са да се анализират актуалните тенденции пред развитието на образователния процес в сферата на счетоводството, опциите за тяхното пълно интегриране в учебния процес по счетоводни дисциплини във висшите училища и да се изведат възможностите за повишаване конкурентоспособността на обучението на специалисти с висше счетоводно-икономическо образование в СА „Д. А. Ценов“ на образователния пазар.

Формулираните цели са свързани с решаването на следните задачи: 1) Изследване същността и принципите на актуална концепция за обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите; 2) Анализ на възможностите за имплементиране във висшите училища на актуална концепция за обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите; 3) Анализ на тенденции и модели в обучението по счетоводство и перспективите пред „учене през целия живот“; 4) Изследване на релацията „дигиталната трансформация-дигитално образование“; 5) Проучване нагласите на заинтересованите страни по отношение интерактивните методи за учене по счетоводство чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят, в контекста на по-креативното образование.

Тясно свързана с целите на разработката е следната **научноизследователската теза**: усъвършенстването на обучението по счетоводство в съответствие с европейските и националните приоритети, стандарти и нормативни изисквания, както и съобразно обективно променящите се реалности и нужди на практиката, включително въвеждането на иновации в обучителния процес по счетоводни дисциплини, ще стимулира ускореното икономическо развитие на страната.

Целите и задачите на настоящата разработка се реализират посредством прилагането на следните изследователски методи: Crosstabs in SPSS, SWOT анализ, методът на структурирано интервю, методът на дълбочинно интервю, анализ и синтез, методи на дедукция и индукция в процеса на формулиране на научните постановки, сравнителен метод и други.

Научното изследване е съобразено с нормативните постановки на действащото национално и европейско законодателство към 3 ноември 2022 г.

1. Концепцията за обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите – същност, принципи, технологични решения

Днес сме свидетели на продължаващия Болонски процес, свързан с обединяване на усилията за хармонизиране, изграждане на механизми за взаимодействие и непрекъснато усъвършенстване на протичащите процеси в сферата на висшето образование, в т.ч. по икономика и счетоводство, на страните от Европа.

През последните десетилетия педагогическите и институционалните подходи към висшето образование, вкл. и по счетоводство, поставят обучението на плоскост, която освен тясна професионална компетентност на обучаваните да осигури и възможности за тяхното достойно социално включване в обществото в условията на глобализация и стремеж към дигитална трансформация. Това означава, че дискусиата за уместността на обучението по професионални компетентности е най-подходяща, като в нея се интегрират проблемите на генерирането на личности със специфични характеристики и способности в процеса на тяхното обучение.

В отговор на тези предизвикателства в рамките на Болонския процес се утвърди стремежът към т. нар. „**обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите**“ (**Student-centred learning, teaching and assessment, SCL**). Идеята му променя представата за студентите, като ги трансформира от потребители на образователния продукт към активни участници в създаването и реализирането му. Студентите получават възможност да изградят собствени гъвкави учебни пътеки и се превръщат в партньори в голяма част от институционалните процеси.

Информация за произхода, същността и принципите на SCL се съдържа в специализираната литература (Attard, A., Di Iorio, E., Geven, K. & Santa, R., 2010).

1.1. Същност на концепцията за обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите

Идеята за SCL се приписва на Хейуърд още през 1905 г. и на работата на Дюи през 1956 г. След това Карл Роджърс разширява този подход в теория на образованието през 80-те години на миналия век. Подходът на обучение е свързан също с работата на Пиаже (обучение за развитие) и Малкълм Ноулс (самонасочено обучение).

Концептуалната същност на SCL може да се представи чрез следните елементи (Lea, S. J., Stephenson, D. & Troy, J., 2003, pp. 328-331):

- Акцентиране на активно, а не на пасивно обучение;
- Акцент върху задълбочено обучение и разбиране;
- Повишена отговорност и отчетност от страна на студента;

- Повишено чувство за автономност в обучаемия;
- Взаимна зависимост между учител и обучаем;
- Взаимно уважение в отношенията учащ–преподавател;
- Рефлексивен подход към процеса на преподаване и учене от страна на двете страни;
- Гъвкавост и свобода по отношение на времето и структурата на обучението;

- Непрекъснат процес на подобряване качеството на учебния процес.

SCL се основава на конструктивизма като теория за ученето, който е изграден върху идеята, че обучаемите трябва самостоятелно да конструират и трансформират знания, за да учат ефективно. Теорията счита ученето за възможно най-ефективно тогава, когато обучаемият преживява изграждането на логическите постановки, на знанието в образователния процес.

SCL се свързва и с трансформиращото обучение, което разглежда образователния процес като продължаващ процес на личностна трансформация на обучаемия, който води до качествена промяна в посока неговото развитие и подобрене.

1.2. Принципи на концепцията за обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите

За по-ясното разбиране на темата за SCL помагат следните принципи, посочени в Таблица 1 (Todorovski, B., Nordal, E. & Isoski, T., 2015, pp. 5-7).

SCL остава дискутирана концепция и днес. Този инструментариум ще продължи да функционира и да се развива и занапред във времето, за да предлага различни практически начини, по които да може да се имплементира във висшите училища. Отговорност на европейските организации е да насърчават процесите на популяризиране и внедряване на новата парадигма.

Таблица 1

Същност на принципите на обучението, преподаването и оценяването, ориентирано към студентите (SCL)

Наименование на принципа на SCL	Същност на принципа на SCL
Принцип 1. SCL изисква непрекъснат рефлексивен процес	Част от основната философия на SCL е, че в никоя учебна ситуация или образователен контекст не може да има един-единствен стил, който да остане приложим във времето. Преподавателите, студентите и институциите трябва непрекъснато да отразяват в своите системи за преподаване, учене и инфраструктурно позициониране стремеж към непрекъснато подобряване на опита на учащите, и да гарантират, че предвидените резултати от обучението по всяка учебна програма или дисциплина се постигат по начин, който стимулира критичното мислене и преносимите умения на обучаемите.

<p>Принцип 2. SCL няма универсално решение за всички</p>	<p>Ключова концепция в основата на SCL е осъзнаването, че всички висши учебни заведения са различни, всички преподаватели са различни и всички студенти са различни. Всички те работят в много различни контексти и се занимават с различни предметни дисциплини. Следователно SCL е подход на обучение, който не изисква универсални структури и инструменти за подпомагане на обучението, които да са подходящи за всеки даден контекст и стилове на преподаване и учене.</p>
<p>Принцип 3. SCL приема различните стилове на учене на всеки учащ</p>	<p>SCL признава, че студентите имат различни педагогически потребности. Някои учат по-добре чрез проби и грешки, други учат чрез практически опит. Някои учащи постигат образователните цели чрез изследване на литература, други имат потребност да обсъждат новите теоретични знания, за да ги разберат и усвоят.</p>
<p>Принцип 4. SCL приема различните интереси на всеки учащ</p>	<p>SCL отчита, че всички учащи имат нужди, които са извън учебните зали. Те могат да са свързани с културни дейности, спорт, хобита или обществена дейност. Студентите могат да имат свои деца и семейства или могат да са съпътствани от специфични психологически състояния, болести или увреждания.</p>
<p>Принцип 5. SCL поставя правото на избор в центъра на ефективното учене</p>	<p>Студентите обичат да учат различни неща и следователно всяко предложение за обучение към тях трябва да включва разумен избор. Обучението може да бъде организирано в нестандартни и креативни формати или в класически, по-традиционен и дисциплиниран стил.</p>
<p>Принцип 6. SCL приема различните минал опит и знание на всеки учащ</p>	<p>Обучението трябва да бъде адаптирано към живота и професионалния опит на съответния индивид. Личният опит може да бъде използван за мотивиране на студентите да илюстрират по подходящ начин своя гледна точка по дадена тема.</p>
<p>Принцип 7. SCL допуска студентите да контролират своето обучение</p>	<p>На студентите трябва да се даде възможност да участват в проектирането на учебни занятия, учебни програми и тяхното оценяване. Те се разглеждат като активни партньори, които имат своето място в начина, по който функционира висшето образование.</p>
<p>Принцип 8. SCL подкрепя активното включване в учебното занятие от всеки учащ</p>	<p>При традиционното преподаване чрез преразказване на факти и знания на студентите инициативата, подготовката и съдържанието се изготвят главно от преподавателя. Подходът на SCL има за цел да даде на студента по-голяма отговорност, позволявайки му да мисли, обработва, анализира, синтезира, критикува, прилага, решава проблеми по изучаваната проблематика.</p>
<p>Принцип 9. Обучението се нуждае от сътрудничество между студенти и педагогически персонал</p>	<p>Важно е, студентите и педагозите да си сътрудничат, за да развият споделено разбиране както на проблемите, с които се сблъскват в ученето, така и на проблемите като заинтересовани страни в съответната институция, като съвместно предлагат решения, които могат да работят и за двете групи. В учебната зала подобно сътрудничество ще има положителен ефект, тъй като двете групи започват все повече да се смятат една друга за партньори. Такова партньорство е централно за философията на SCL, която разглежда ученето като протичащо в конструктивно взаимодействие между двете групи.</p>

1.3. Концепцията за обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите – европейски приоритет в областта на висшето образование

Концепцията за SCL първоначално е била теоретичен модел, дефиниран като такъв от изследователи в областта на педагогиката и образованието, въпреки че опити за овластяване на обучаемия да подобри образователния процес вероятно винаги са съществували навсякъде, където преподавателите са се стремили да реформират своята работа. По своята същност SCL играе важна роля за стимулиране на мотивацията на учащите, саморефлексия и ангажираност в учебния процес. Това означава внимателно обмисляне на дизайна, съдържанието и преподаването на учебните дисциплини, вкл. и в областта на счетоводството, както и оценка на резултатите. SCL има за цел да преодолее някои от проблемите, присъщи на по-традиционните форми на образование, като се фокусира върху обучаемия и неговите нужди, вместо да се концентрира върху приноса на учителя. Този подход има много последици за дизайна и гъвкавостта на учебната програма, съдържанието на курса и интерактивността на учебния процес.

Всичко това са причините, SCL да е най-коментираната тенденция във висшето образование в Европа през последните години. Извършени са множество проучвания и инициативи, които да я подкрепят, от множество правителства, организации, сдружения, висши училища. Заявените по-важни **европейски политики** по отношение на обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите SCL, са следните (Todorovski, B., Nordal, E. & Isoski, T., 2015, pp. 30-35):

- *Болонски процес и Европейско пространство за висше образование (Bologna Process and European Higher Education Area, EHEA)*

След като първо се ангажираха с пълното прилагане на SCL на Министерската конференция в Льовен през 2009 г., министрите на образованието на страните-членки на ЕНЕА потвърдиха своя ангажимент към SCL в комюникето от Букурещ от 2012 г. Министрите се съгласиха да „създадат условия, които насърчават обучението, насочено към студентите, иновативни методи на преподаване и подкрепяща и вдъхновяваща работна и учебна среда, като същевременно продължава включването на студенти и персонал в управленските структури на всички нива” (Bucharest Ministerial Conference, 2012).

В комюникето от Ереван от 2015 г. пък министрите потвърдиха, че „Подобряването на качеството и уместността на обучението и преподаването е основната мисия на ЕНЕА.“ и „Ние ще подкрепим висшите учебни заведения и персонала в насърчаването на педагогическите иновации в учебни среди, насочени към студентите, и в пълното използване на потенциалните ползи от цифровите технологии за учене и преподаване.“ (Yerevan Ministerial Conference, 2015).

Болонските инструменти също така поддържат прилагането на SCL чрез предоставяне на повече възможности за избор от страна на студентите, възможности за мобилност и извънкласни дейности.

- *Европейска университетска асоциация (The European University Association, EUA)*

EUA вярва, че SCL, диверсифицираните студентски общности и новите начини на предоставяне на учебното съдържание са в основата на започналите дълбоки промени във висшето образование. От студентите все повече се очаква да бъдат автономни учащи се, а учителите да използват иновативни методики на преподаване и да разработват методи за оценяване, които отразяват тази промяна. Като следствие от тази тенденция се очаква, взаимодействието между студентите и преподавателите да се променя заедно с появата на нови институционални услуги за подпомагане на студентите, което да генерира и развива висококачествено обучение.

- *Европейска асоциация на висшите училища (The European Association of Institutions in Higher Education, EURASHE)*

Тази асоциация възприема обучението, преподаването и оценяването, ориентирано към студентите SCL и преподавателската мисия на висшите учебни заведения, като понятия и като реалности, тясно преплетени с теми за професионалната реализация и качеството на живота като: социално включване, гражданска активност, квалификационни рамки, пригодност за заетост и учене през целия живот. SCL концепцията съществено променя ролите на студента и преподавателя в образователния процес във висшето училище за формирането на всеобщо общество на знанието в един глобализиран свят. Възниква необходимостта от изграждането на редица компетенции, които са общоприети, като: междуличностни и межкултурни компетенции, многоезичие, международна информираност, дигитални и ИКТ умения, и – може би по-важното – способността да се научим как да учим в различни формални и неформални условия, включително автономни процеси на обучение с адекватна подкрепа.

Визията за текущото и предстоящото десетилетие на века за висшите училища е, да се завърши преходът към обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите SCL, във всички страни от Болонския процес. Висшите учебни заведения трябва да са предефинирали и въвели учебни програми в съответствие с тяхната мисия и профил, но изцяло базирани на резултатите от обучението на студентите. Това изисква не само отдадеността на целия институционален персонал и ръководство, но и пълното участие на студенти в разработването на програмата, институционалното управление и осигуряването на качество. За тази цел правителствата следва да създадат законови рамки. EURASHE се ангажира за насърчаване и подпомагане на всички свои членове да развият цялостен подход към преподаването, ученето и оценяването, където ориентираният към учащия подход е правило, а не изключение, и където волята да се търси обратна връзка от

учащите и да се извършват непрекъснати подобрения заради нея, е преобладаваща сила.

- *Европейска асоциация за качество във висшето образование (The European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA)*

ENQA заявява, че националните и международните агенции за осигуряване на качество във висшето образование не могат да пренебрегват ориентираното към студента обучение, което е част от дневния ред на Болонската реформа. Значението на резултатите от обучението ще се увеличи поради няколко причини.

Така например резултатите от обучението правят квалификациите по-прозрачни за студентите. Тогава обхватът на завършилите става по-широк и благодарение на резултатите от обучението работодателите могат да имат по-ясно разбиране за придобитите знания, умения и компетенции, за да наемат най-подходящите кандидати. Резултатите от обучението са от полза и за осигуряването на качество, тъй като те увеличават прозрачността и съпоставимостта между квалификационните стандарти. Те също са ценни и по отношение на дизайна на учебните курсове.

Естествено, изразяват се и възражения по отношение на SCL и резултатите от обучението. Те поставят под въпрос основно фокуса върху отделния обучаем, т.е. трудностите при формулирането и изпълнението на целите на обучение за множество различни индивиди едновременно.

- *Европейски форум за осигуряване на качество (European Quality Assurance Forum, EQAF)*

В продължение на 15 години E4 (ESU, EUA, EURASHE и ENQA) организира годишен форум EQAF, който по своята същност представлява уникална платформа за общностите за висше образование, чрез която да се наблюдава, оформя и предвижда осигуряване на качество в сферата на висшето образование. Промяната на парадигмата към SCL беше определена като един от основните приоритети както за организаторите на форума, така и за участващите заинтересовани страни, което доведе до това, SCL да бъде тема на деветия EQAF, организиран през 2014 г. в Университета на Барселона.

- *Education International (EI)*

EI – глобалната профсъюзна федерация на синдикатите на учителите, състояща се от над 400 организации–членки в 172 страни, която представлява общност от над 30 милиона педагогически специалисти от всички сфери и степени на образование (от предучилищна до университетска), вярва, че качествено преподаване е от съществено значение за качествено обучение. С оглед на глобалните предизвикателства, пред които е изправена учителската професия, EI смята, че преподавателите на всички нива на образование трябва да бъдат подходящо обучени и квалифицирани, за да постигнат всяка форма на качествено преподаване. Средата за преподаване

и обучение трябва да бъде проектирана по такъв начин, по който да подкрепя учителите и служителите в сферата на образованието в техните мисии.

Преподавателите трябва да поддържат високи професионални стандарти и да бъдат отговорни пред обществото. ЕИ е много активен в подкрепата на концепцията за SCL, работейки заедно с Европейския студентски съюз (European Students' Union, ESU).

- *Европейски стандарти и насоки за осигуряване на качество (European Standards and Guidelines, ESG)*

Един от новите стандарти за вътрешно осигуряване на качество, въведен в ревизираната версия на ESG, е Стандарт 1.3 Обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите: „Институциите трябва да гарантират, че програмите се предоставят по начин, който насърчава студентите да приемат активна роля в създаването на учебния процес и оценяването на студентите отразява този подход.“ Според стандарта студентите очакват преди всичко да получат лично израстване от висшето образование и да учат повече за въпроси, които намират за интересни, преподавани от специалисти във всяка област. Качественото образование предоставя правилните инструменти за учащите да се справят с бъдещите предизвикателства в живота си.

Дейностите по осигуряване на качеството не трябва да се ограничават единствено до процеса на преподаване и обучение, тъй като качеството се влияе и от заобикалящи фактори. В тази връзка подходът SCL трябва да бъде адекватно прилаган от институциите за висше образование. Публичните органи и обществените нагласи трябва също да подкрепят и насърчават прилагането му.

- *Европейска комисия (The European Commission, EC)*

Групата на високо равнище за модернизирани на висшето образование на Европейската комисия подчертава нуждите, правителствата да са отговорни за определянето на политиката, правната уредба и финансирането в контексти, които влияят върху мотивацията и способността на образователните институции да интегрират нови модели за предоставянето на висше образование. Педагогическите подходи и инструменти, организацията на процеса на обучение, дизайнът на учебната програма, интегрирането на дигиталните технологии са проблеми на висшите училища.

Сред препоръките на комисията се откроява необходимостта, целият преподавателски персонал във висшите учебни заведения да премине обучение по съответните цифрови технологии, информационни системи и иновативни педагогически практики като част от непрекъснатото професионално развитие.

1.4. Концепцията за обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите – възможности и усилия на институционално ниво

Европейските усилия по отношение на имплементирането на концепцията SCL имат своите практически измерения на национално и институционално ниво. В подкрепа на това твърдение са резултатите от проведено практическо проучване (<https://www.unica-network.eu/>).

То е проведено през 2015 г., като са изследвани най-добрите практики и процеси при прилагането на концепцията SCL на институционално ниво сред университети – членове на UNICA (Institutional Network of the Universities from the Capitals of Europe). Получени са 15 отговора от университети от Полша, Естония, Финландия, Словакия, Чехия, Унгария, Кипър, Словения, Белгия, Дания, Швейцария, Швеция и Португалия. На анкетираните са поставени 21 въпроса, обхващащи различни аспекти на техните стратегии, политики и практики, всички във връзка с преподаването и ученето, насочено към студента.

Най-важният ръководен принцип за SCL в участващите институции се отнася до качеството на преподаването и научните изследвания. Има силно мнение, че чрез подобряване на качеството на преподаване и научни изследвания студентите ще могат да подобрят своето критично мислене и професионални знания. Малък брой университети споделят, че ефективното учене и практическото обучение е част от основната им мисия. Почти всички респонденти заявяват, че процесът на развитие на преподаването и ученето се ръководи от правилник, съставен от ректорски съвет или вътрешна комисия. Прилаганите начини за оценяване са различни в отделните факултети и са ангажимент на членовете на академичния състав или на докторанти. Всички участващи университети имат вътрешни структурни звена, които са ангажирани с организацията на учебната дейност, вкл. и с прилагането на подхода SCL.

Когато се определят резултатите от обучението на ниво програма на институцията, най-висшият орган, който взема решение по този въпрос, е националното министерство чрез набор от национални разпоредби, където представянето се измерва с броя на кредитите, оценките за текущата работа на студентите и окончателния изпит. Преподавателите и университетските комисии често се придържат към същите тези принципи. Това води до заключението, че в повечето случаи броят на кредитите и натоварването определят резултатите от обучението, а не обратното.

Резултатите от обучението на ниво учебен курс по отделна дисциплина се определят най-вече от самите преподаватели, но има и няколко случая, в които студенти или органи на студентите извършват подобно оценяване.

Повечето от участващите институции подкрепят преподавателския състав чрез различни видове обучения, работни срещи, семинари и др. Само един респондент споменава, че се предоставя финансова подкрепа за участниците в подобни обучения, докато останалите нямат такъв вид система за развитие. Предлагат се педагогически обучения за обучители, но при повечето респонденти те са доброволни. Все пак половината институции заявяват, че са изправени пред голямо търсене на тези програми.

Изпълнението на преподаването се оценява според интереса на студентите към конкретен курс и оценка под формата на въпросници във всички споменати институции. Обратната връзка се събира редовно, годишно или в края на семестъра и се обсъжда от катедрените съвети във факултетите. Резултатите се използват в различни процеси: акредитация, подобряване на качеството на курсовете, вътрешно оценяване на академичния персонал и др.

Студентите понякога могат да повлияят на съдържанието и методите на обучението си, но повечето факултети вземат само частично предвид тяхната преценка. Когато става въпрос за развитието на учебната програма, студентите са включени според респондентите най-вече чрез участие в университетските или студентските органи. Студентите се избират да бъдат част от различни съвети, където те могат пряко или косвено да са част от процесите на вземане на решения. Повечето университети не включват директно студентите в разработването на учебни програми, но има някои индикации за промяна, където това става индиректно чрез самите академични преподаватели. Като цяло студентите не са участващи в разработването на методи за преподаване и оценяване в анкетираните институции.

Основните вътрешни и външни фактори, допринасящи за развитието на преподаването и ученето с фокус към студентите, идентифицирани от респондентите в проучването, са: осигуряване на качество, предоставяне на стипендии за постигнати резултати в учебния процес, осигуряване на възможност за включване на студенти при вземане на решения, използване на масови и дигитални медии в учебния процес.

От друга страна, основните фактори, възпрепятстващи развитието на SCL на институционално ниво, са финансирането, недостатъчната технологична обезпеченост и адекватна учебна инфраструктура и силните нагласи към традиционния стил на преподаване.

Аналогично изследване е проведено и сред висшите училища от Северен централен район на България, които са акредитирани от Националната агенция за оценяване и акредитация да провеждат обучение по научно направление 3.8 Икономика в ОКС „бакалавър“ и в ОКС „магистър“ в областта на счетоводството през 2022 г. В извадката попадат Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Русенски университет „Ангел Кънчев“ и Стопанска академия „Димитър А. Ценов“.

Резултатите са идентични с тези от изследваните чуждестранни учители, което показва единство в усилията на национално и институционално ниво на българските университети в европейския процес на имплементиране на подхода SCL в обучението по счетоводство.

1.5. Концепцията за обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите – възможни технологични решения в рамките на обучението по счетоводство

В контекста на SCL интерес представляват педагогическите решения и подходи, т.е. технологичният аспект на обучителния процес. В тази връзка е възможно да се въвеждат множество креативни учебни методи и процедури.

Прегледът на литературата показва, че въздействието на SCL се усеща в университетското образование и че Болонската система играе много важна роля в ориентираното към студента обучение. Въпреки че има разлики в тълкуването на това, какво е обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите, има също и прилики в неговото идентифициране. Тези аспекти и принципи могат да се тълкуват като насочени към специфични нужди и дефицити в знанията, използваните методи, стиловете на учене, които са подходящи за студентите, максимализирайки ангажираността им, и гарантирайки, че съдържанието на учебния курс е уместно. Може също така да се предложи, студентите да имат правото да контролират начина, по който имат достъп до учебния курс в областта на счетоводството (онлайн, обучение в малки групи, индивидуални сесии с преподаватели) и времето на провеждането на курса (удобни дни и часове, които не са в конфликт с други задължения).

Когато университетите въведат SCL подхода в своята учебна дейност, те трябва да вземат предвид индивидуалния опит, перспективи, условия, интереси, способности и нужди на студентите (Harkema, S.J.M., Schout, H. , 2008, стр. 519).

Индивидуализацията може да бъде постигната по няколко начина:

- Учебната програма може да бъде съставена така, че студентите да могат да избират дали да присъстват на лекция, да гледат подкаст от лекцията, да се включат в учебния процес чрез решаване на проблеми заедно със своите състуденти или да работят самостоятелно;
- Учебните ресурси или възможностите за учене могат да бъдат адаптирани така, че изживяването по време на учебния процес да е съобразено с индивидуалните нужди на учащите;
- Организирането на учебния процес може да дава възможност за студентите да не се определя конкретно учебно време, а да получават толкова време, колкото е необходимо за овладяване на необходимите знания, умения и компетенции.

Преподавателите трябва да се опитат да привлекат интересите на студентите така, че да организират учебното съдържание около теми, които са от значение за студентите, като заедно идентифицират потенциалните възможности, за да развият собствен интерес към обучението, да организират дейности, които помагат на студентите да разберат и подобрят собствените си възгледи, да развият глобални, интердисциплинарни и допълващи се дейности, да подкрепят амбициите им, да насърчават сътрудничеството между тях в и извън учебните занятия.

Студентите от своя страна следва да поемат отговорност за своето обучение и да участват пряко в разкриването на нови знания и в подбора на учебни теми и материали.

Висшето училище трябва да подкрепя многообразието на студентите и индивидуалните им образователни потребности, психологическите и социалните аспекти на многообразието на студентите, да насърчава развитието на техните умения за самостоятелно учене, редовно да преразглежда съдържанието на основната учебна програма, като разкрива пред учащите възможностите и перспективите за продължаване на обучението и след завършване на висше образование през целия им живот.

Същевременно висшето училище следва да осигурява на преподавателите организационна подкрепа и техническа среда за пълно разгръщане на педагогическия им потенциал чрез организиране на обучения, оборудване на съвременни дигитални и други образователни пространства, насърчаване на кооперативната работа в рамките на обучителния процес.

Възможните креативни технологични решения, свързани с обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите – бъдещи специалисти с висше икономическо образование, са следните:

- посещения на организации в практиката;
- проектно-базирани изследвания;
- решаване на проблеми въз основа на реални професионални ситуации;
- ролева игра – симулация на интервю за работа като счетоводител и съвместна оценка на кандидатурата;
- ролеви игри за развиване на умения за планиране на времето, тактично общуване, овладяване на гнева и стреса;
- занимания по дебати;
- занимания по научно писане;
- занимания по цитиране на литературни източници;
- изучаване на счетоводната терминология на чужд език;
- добавяне на минал професионален опит на студента към финалната му оценка;
- организиране на чат стаи, телефонни линии, групи в социални мрежи за целодневно консултиране;

- режим на гъвкава учебна активност или ускорено обучение;
- комбиниране на присъствено и дистанционно обучение;
- участие на лектори от практиката;
- възможност за избор на метод на преподаване за всяко отделно учебно занятие;
- гъвкаво време за обучение и изпити;
- насърчаване на уважение, емпатия, взаимопомощ и доброволчество сред студентите в контекста на учебното съдържание;
- учене чрез демонстрация;
- учене чрез споделяне на личен житейски опит;
- учене чрез представяне на собствени иновативни материали;
- стимулиране на творчество при възприемане и прилагане на счетоводната материя;
- активно обучение в практически умения;
- използване на метода на шестте мислещи шапки на Едуард де Боно при поднасяне на нови знания по счетоводство;
- насърчаване на умения за графично представяне и анализ на данни у студентите;
- създаване на учебно-тренировъчно предприятие, в което се практикуват умения за прилагане на счетоводните знания, нормативната база, попълват се счетоводни документи, извършват се практически счетоводни дейности;
- развиване на презентационни умения;
- разработване на есета, реферати, доклади, мисловни карти;
- развиване на кариерни умения;
- насърчаване на студентската публикационна активност;
- формиране на малки групи по интереси, които да представят счетоводните знания от различна гледна точка – история, изкуство, театър, спорт, наука и др.

Всички тези възможни технологични решения относно учебния процес могат да се допълват, променят и адаптират за конкретния студент, в конкретна ситуация в рамките на конкретно висше училище.

Съдържателните аспекти на обучението, преподаването и оценяването по счетоводство, насочено към студента, са елементи на отворена динамична система с фокус към бъдещето. Върху нея оказват влияние множество вътрешни и външни фактори, като най-силно е влиянието на дигитализацията в обществото.

2. Обучението по счетоводство – иновации и креативност

Р(е)волюцията в технологиите, интелигентната (сма̀рт) техника, развитието на изкуствения интелект, дигитализацията, дигиталната трансформация, интернет и социалните мрежи през последното десетилетие оказват голямо влияние върху начина и качеството на живот, начина на учене и условията на работа, икономическите възможности, предизвикателствата пред общуването, онлайн и офлайн комуникационните канали и други. Скоростта, с която информацията се споделя днес и респ. бързината, с която знанията остаряват, красноречиво сочат, че завършването на образованието след напускане на университета не е и не може да бъде актуален модел на поведение за успех на пазара на труда. За конкурентност на пазара на труда е необходимо, непрекъснато да се придобиват нови знания, съответно учене през целия живот.

В настоящия параграф си поставяме за цел да отговорим на въпроса, как ще изглежда счетоводното образование в бъдеще. В търсене на отговора са анализирани тенденции и модели в обучението по счетоводство и перспективите пред „учене през целия живот“. Акцентира се върху релацията „дигиталната трансформация–дигитално образование“. Изследването е фокусирано върху иновативен образователен продукт – обучение по счетоводство чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят в контекста на по-креативното образование. Изложени са разсъждения в насока машинното самообучение по счетоводство.

2.1. Концепцията „креативно обучение по счетоводство“

За да отговорят на предизвикателствата на съвременния свят (дигитални, социални, екологични и други), висшите училища, в които се преподава счетоводство, следва да подхождат иновативно и да предложат нови методи и подходи в обучението.

Обучение по счетоводство, учебен план и обучителна програма – насочени към бъдещето. Въз основа на резултатите от нашето изследване би могло да се твърди, че интерактивните методи за учене по счетоводство чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят, са бъдещето на ученето по счетоводство. На фокус в хода на обучителния процес следва да бъдат футуристичните методи, в т.ч. (Future Time Traveller, n.d.) (European Competition for innovative game-based career guidance tools, 2020):

- ▶ дигитални игри за насърчаване на меки умения при обучаемите – игри, които симулират реални ситуации с помощта на ролеви игри;
- ▶ виртуална учебна среда, която позволява на обучаемите да изследват; свят на работа чрез контекстуализирани и геймифицирани знания,

умения и опит; свят на учене чрез преживяване както онлайн, така и офлайн, който свързва ученето към живота и предоставя на обучаемите практически знания, умения и опит, с които да целепологат и реализират своя потенциал;

► Next Generation платформа – с потребителски профил и поведение, хиляди видеоклипове, проследяване на собствена счетоводна кариера;

► мобилна/уеббазирана игра „за себе си“ – мобилен/уеб базиран инструмент, който позволява самостоятелно и професионално изследване, които могат да се използват при планиране и изграждане на лична кариера в областта на счетоводството с онлайн игра, базирана на разширена виртуална реалност; инструмент, който реагира на потребители от различни възрастови групи;

► Impact Gamers – използване на създаването на игри като инструмент за развитие уменията на обучаемите по счетоводство.

И следваща стъпка – машинно самообучение по счетоводство. Идеята се заражда като съвкупност от предимствата на машинното самообучение, перспективите пред счетоводната професия, работата отвъд граници и аутсорсинга.

Машинното самообучение е начин да накараш компютъра да прави нещо с примери, подобно на начина, по който хората учат. Изкуственият интелект е имитация на човешки мозък върху чип. Взаимодействието на човека с това, което е създал, и с това, което използва – именно човешкият фактор, отличава най-много машинното самообучение от другите части на изкуствения интелект. И въпреки че изкуственият интелект е натоварен с много по-широк кръг проблеми от машинното самообучение, в крайна сметка може да се твърди, че се препокрива с него като най-популярна негова посока на развитие (Даракчиев, 2022).

И докато програмирането все повече се асоциира с малко компютърни науки и много решаване на конкретни инженерни задачи; задачи, които са фиксирани и за тях има създадени процеси, зад които стоят отговорите, то при машинното самообучение също има процеси, но и много научни въпроси, чиито отговори са неизвестни (Даракчиев, 2022).

На база гореизложеното и в контекста на креативното счетоводство бихме могли да говорим за машинно самообучение по счетоводство. По-важните характеристики, с които би се отличавало то, са: 1) ще се търсят отговорите на въпроси в областта на счетоводството, без да се знае колко време ще отнеме тяхното достигане; 2) ще се търси колко и какви данни са необходими, за да се създаде самоуправляваща се счетоводна система; 3) и колко освен тях още ще бъдат нужни, за да се накара самоуправляващата се счетоводна система да регистрира и извършва текуща обработка на отчетни данни за извършени стопански и финансови операции, и периодично да представя информация за имущественото и финансовото състояние на конкретно предприятие.

2.2. Обяснение на методологията

Извършено е емпирично изследване. Формирани са три извадки.

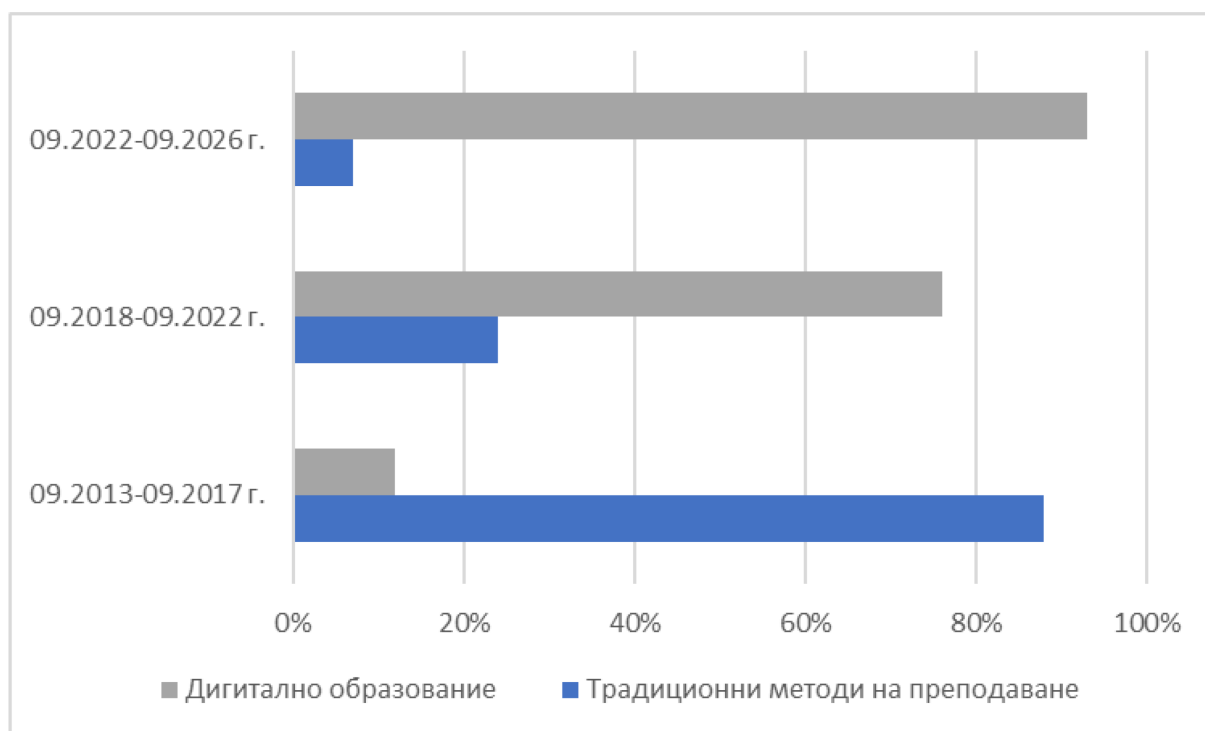
Първата извадка е формирана от 14 висши училища от Европа, партньори на СА „Д. А. Ценов“ по „Еразъм+“ (Партньори по "Еразъм+" – СА "Д. А. Ценов", н.д.), в които се изучава счетоводство по метода на случайния неповторен подбор. Използвана е методологията на дълбочинно интервю. Резултатите от изследването намират израз в установяване влиянието на дигиталната трансформация върху дигиталното образование по счетоводство. Анализирани са очакванията за обучението по счетоводство в контекста на креативното счетоводно образование. С помощта на крос-таблица се проследяват двумерните разпределения за готовността/възможността на висшите училища да разработят образователен продукт на база интерактивни методи за учене по счетоводство чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят и формата на обучение.

Втората извадка е формирана от микро-, малки, средни и големи предприятия от нефинансовия сектор с обособен счетоводен отдел по метода на случайния неповторен подбор. Използвана е методологията на структурирано интервю. С помощта на крос-таблица се проследяват двумерните разпределения за нагласите на работодателите да наемат кадри със счетоводни компетенции, придобити в хода на обучение във висшите училища чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят и категорията предприятие.

Третата извадка е формирана от специалисти с висше счетоводно-икономическо образование по метода на случайния неповторен подбор. Използвана е методологията на структурирано интервю. Резултатите от изследването намират израз в установяване нагласите на заинтересованите страни (счетоводни работници и служители в областта на счетоводството) по отношение на ученето през целия живот.

2.3. Използване на данните и описание на резултатите от изследването

Първо, анализирана е степента на влияние на дигиталната трансформация върху дигиталното образование по счетоводство през 09.2013-09.2017 г. спрямо 09.2018-09.2022 г. Изследвани са очакванията за използването на платформи за дистанционно обучение, социални мрежи и сайтове за комуникиране и обучение за бъдещ четиригодишен период. Данните от изследването могат да се визуализират по следния начин (вж. Фигура 1):

*Фигура 1. Степен на внедряване на иновативни методи при условията на интернет базирани информационни и комуникационни технологии в хода на обучителния процес в динамичен аспект
Източник: собствено проучване*

Резултатите от изследването са в подкрепа на тезата, че дигиталната трансформация оказва положително влияние върху дигиталното образование по счетоводство в проучените висши училища от Европа. То отговаря изцяло на потребността, ученето по счетоводство да бъде достъпно и полезно, а студентите активни и отговорни към процеса на собственото си обучение. Същевременно проучването във висшите училища от извадката сочи, че в последните няколко години дигиталните инструменти, приложени за обучението по счетоводство, създават необходимите условия както за развитие потенциала и способността студентите да управляват времето си, така и за тяхното креативно мислене чрез емоционална интелигентност. Те успешно анализират, диагностицират и решават стратегически и управленски проблеми, пред които са изправени предприятията в съвременната сложна външна (и вътрешна) среда. Преподаването по счетоводство в условията на дигитална трансформация укрепва научния и творческия начин на мислене на студентите по отношение на честите промени, които настъпват в глобалната карта на бизнеса, с една основна цел – да се идентифицират във висококонкурентното пространство и място, където живеят, като активни личности и професионалисти в областта на счетоводната наука.

88,9 % от респондентите посочват, че дигитализацията на процесите, свързани с обучението по счетоводство, осигуряват работна среда, която

стимулира студентите и техните преподаватели да бъдат креативни и иновативни.

Гореизложените факти са в подкрепа за успешното изпълнение на актуалната концепция за университетско обучение, основано на компетентности.

Второ, проучен е относителният дял на висшите училища от Европа, избрани по метода на случайния неповторен подбор спрямо извадката, които за периода 09.2018–09.2022 г. са актуализирали организацията на обучението на бъдещите счетоводители (обучението по счетоводство като процес, основан на съдържателни учебни дейности, включително в интерактивна среда), респ. са извършили навременни актуализации на учебния план и учебните програми и други в хода на изграждането на ВІ (Business Intelligence) компетенции на студентите (вж. Фигура 2):

Фигура 2. Посоката на висшите училища в контекста на осигуряването на дисциплини за изграждане на ВІ компетенции

Източник: собствено проучване

15% от респондентите, при които към момента на проучването не са налични дисциплини, които да изграждат тези специфични компетенции у завършващите, са в процес на разработване и внедряване до 12–18 месеца.

Защо ВІ компетенции?

През последните години значително се ускори процесите по внедряването на интелигентни системи за планиране и управление на ресурсите в предприятията от нефинансовия сектор. Така по естествен път се визуализира нуждата от притежаване на компетенции за работа с ERP системи от специалистите с висше счетоводно-икономическо образование.

В един подробен разрез ВІ компетенциите намират изражение в (Пижев, 2017):

- ▶ технически знания по SQL (Structured Query Language) и други ВІ инструменти и платформи като Tableau (интерактивна софтуерна визуализация на данни), OBIEE (Oracle Business Intelligence Enterprise Edition) и BOBJ (BusinessObjects Business Intelligence for data reporting, visualization, and sharing);

- ▶ извличане, обработка и анализ на данни от разнообразни източници и управленски системи;

- ▶ умения за провеждане на сравнителен, предписващ и предвиждащ анализ;

- ▶ способност за синтез на данните и тяхното представяне посредством визуализационни таблици, метрики и доклади;

- ▶ създаване и поддръжка на бази данни;

- ▶ способности за синтезиране на модели и вариации;

- ▶ способности за практическо използване на Agile и/или Lean методологии и други.

Трето, извършено е дълбочинно интервю сред висшите училища от извадката. Част от по-важните резултати за посоката/линията на висшите училища в контекста на разработването на образователен продукт на база интерактивните методи за учене по счетоводство чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят, се представят посредством крос-таблицата по-долу. Крос-таблиците са таблици с две променливи, които организират данните въз основа на две категорийни (качествени) променливи; честотните таблици с две променливи показват разпределението на притежаваните признаци между представителите на извадката (Khan Academy, н.д.).

В Таблица 2 е представено двумерно разпределение – съпоставени са оценките за наличие на готовност за разработване на нов образователен продукт във висшите училища спрямо формата на обучение.

Таблица 2

Значение на оценките за наличие на ресурси (финансови, човешки, технологични) у висшите училища за разработването на образователен продукт по счетоводство (с новаторско съдържание) спрямо формата на обучение

			Форма на обучение			Total
			ОКС „бакалавър“	ОКС „магистър“	Следдипломно обучение	
Можете ли да разработите образователен продукт ...	определено да	Count	2	2	1	5
		% within Вид...	40,04%	33,3%	33,3%	35,7%
	повече от вероятно	Count	1	1	1	3
		% within Вид...	20,04%	16,7%	33,3%	21,4%
	ще анализираме допълнително	Count	2	3	1	6
		% within Вид...	40,04%	50,0%	33,3%	42,9%
Total		Count	5	6	3	14
		% within Вид...	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

(Източник: собствено проучване)

Основният извод, който се налага от двумерните разпределения, е, че готовността за разработване на образователен продукт по счетоводство с новаторско съдържание е най-силно изразена за ОКС „бакалавър“ и ОКС „магистър“, респ. 40,04 % и 33,3 %. Това се обяснява с факта, че последното десетилетие сме свидетели на бурното развитие на изкуствения интелект, смарт техниката и технологиите, на влиянието, което дигитализацията, дигиталната трансформация, интернет и социалните мрежи оказват върху начина на живот, начина на обучение и начина на труд. В стремежа за конкурентоспособност на образователния пазар висшите училища „определено“ и „повече от вероятно“ разполагат с необходимите финансови, човешки и технологични ресурси и постепенно се ориентират към разработването на образователен продукт, ориентиран към учене по счетоводство чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят. 42,9 % от респондентите ще направят допълнителни проуч-

вания за „търсенето“ и „предлагането“ на подобен вид продукти на образователния пазар и ще анализират предимствата и заплахите от вземането на решение за неговото бъдещо разработване.

Четвърто, по-пълна представа за посоката на бизнеса по отношение наемаването на кадри със счетоводни компетенции, придобити в хода на обучение по счетоводство във висшите училища чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят, дава крос-таблицата по-долу, на която е представено двумерно разпределение – съпоставени са оценките за наличие на готовност за наемане на кадри, придобили счетоводни компетенции чрез интерактивни методи за учене по счетоводство спрямо категорията предприятия от нефинансовия сектор (вж. Таблица 3):

Таблица 3

Значение на оценките за наличие на готовност у бизнеса относно наемаването на служители, които са придобили счетоводни знания, умения и компетенции чрез обучение по счетоводство посредством дигитални игри и в онлайн платформи спрямо мащаба на предприятието (респ. показателите балансова стойност на активите, нетни приходи от продажби и средна численост на персонала за отчетния период)

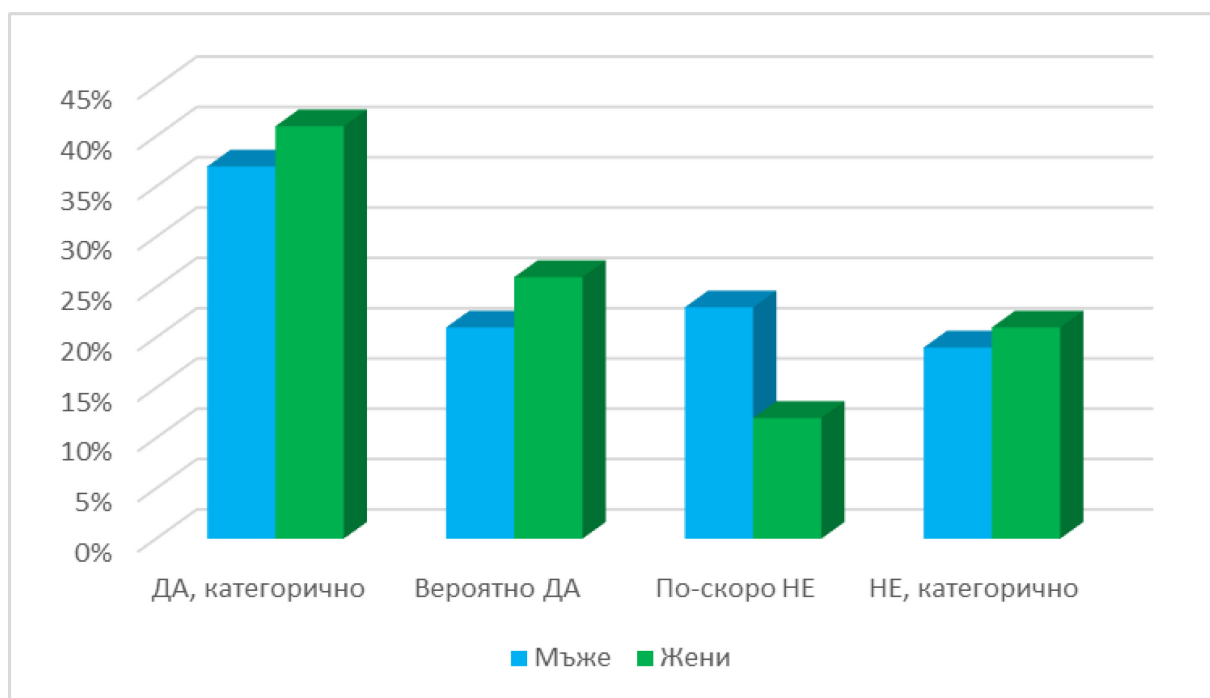
			Категории предприятия				Total
			Микропредприятия	Малки предприятия	Средни предприятия	Големи предприятия	
Бихте ли наели служители, придобили компетенции ...	да, веднага	Count	0	0	5	11	16
		% within Вид...	0%	0%	14,71%	23,92%	13,33%
	да, след време	Count	1	11	18	29	59
		% within Вид...	12,5%	34,38%	52,94%	63,04%	49,17%
... ще анализираме допълнително		Count	7	21	11	6	45
		% within Вид...	87,5%	65,62%	32,35%	13,04%	37,5%
Total		Count	8	32	34	46	120
		% within Вид...	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

(Източник: собствено проучване)

Основният извод, който се налага от двумерните разпределения, е, че готовността за наемане на кадри, придобили счетоводни компетенции чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят, е най-силно изразена в големите и средни предприятия, респ. 23,92 % и 14,71 % с оценка „да, веднага“ и 63,04 % и 52,94 % с оценка „да, след време“. Това би могло да се обясни с факта, че големите и средните предприятия са новатори в изборите си на нестандартни решения и са готови да поемат рискове, защото в голямата си част тези категории предприятия работят на международния пазар, често с чуждестранни инвестиции, оперират с чуждестранни контрагенти, а оттам – притежават преки наблюдения и впечатления за дигитализацията на работните процеси, иновациите, инвестициите в нематериални активи и човешки капитал и са „отворени“ към нововъведения в различни области от дейността си. И обратно, най-слаби прояви на готовност съобразно оценките на респондентите се наблюдават при микропредприятията и малките предприятия, респ. 0 % и 0 % с оценка „да, веднага“ и 12,5 % и 34,38 % с оценка „да, след време“. Подобни резултати биха могли да се обяснят с това, че обикновено тези предприятия са консервативни в поведението си с доставчиците, клиентите и персонала, при вземането на решения и в управлението. Те по-скоро се доверяват на знания, умения и компетенции по счетоводство, придобити чрез традиционните методи на обучение. По отношение на „ще анализираме допълнително“ оценките сред тези две категории предприятия са позитивни, респ. 87,5% и 65,62%.

Пето, анализирани са нагласите у завършилите висше счетоводно образование и успешно реализирали се на пазара на труда по специалността към стратегията „учене през целия живот“. Резултатите от емпиричното проучване по пол могат да се визуализират по следния начин (вж. Фигура 3):

Пълна представа за нагласите на специалистите с висше счетоводно-икономическо образование по отношение учене през целия живот чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят, дава крос-таблицата по-долу. Същата визуализира двумерно разпределение – съпоставени са оценките за наличие на готовност у кадрите (мъже и жени), които работят в областта на счетоводството за учене през целия живот чрез интерактивни методи за учене по счетоводство спрямо възрастова група (вж. Таблица 4):

Фигура 3. Нагласи на работници и служители, които упражняват счетоводната професия към стратегията за учене през целия живот по пол (период на проучването 05.2022 г. – 09.2022 г.)

Източник: собствено проучване

Основният извод, който се налага от двумерните разпределения, е, че готовността за учене през целия живот чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят, е най-силно изразена сред най-младите специалисти с висше счетоводно-икономическо образование (на възраст между 23 и 33 години), респ. 64 % с оценка „да, веднага“ и 29,1 % с оценка „да, след време“. Това би могло да се обясни с факта, че това поколение има изградени навици за работа с устройства, работа в интернет, комуникация във виртуална среда и по-скоро подобни методи на обучение биха били атрактивни за него и изцяло биха провокирали интереса му към учене. Чрез традиционните методи на обучение мотивацията за учене през целия живот е слаба – ученето не е забавно и интерактивно, липсват водещите акценти като геймификация, визуализация, трансформиране на сериозни работни задачи в забавни игри. В същото време с най-малка степен на готовност 16,6 % с оценка „да, веднага“ и 5,3 % с оценка „да, след време“ за учене чрез дигитални игри и в онлайн платформи са счетоводните кадри на възраст 56–66 години. При тях 78,1 % категорично отказват интерактивните методи за обучение по счетоводство – за една част от респондентите ученето в дигитален свят би било трудно, дори плашещо, а за друга – счетоводната проблематика е сериозна и не може да бъде асимилирана по такъв нетрадиционен начин.

Нашето проучване сред всички заинтересовани страни (бизнесът, висшите училища, в които се преподава счетоводство и специалистите с висше

счетоводно-икономическо образование) показва, че активното използване на новите образователни технологии и на дигитални инструменти при подготовката на обучаваните ще даде добавена стойност на обучителния процес по счетоводство.

Таблица 4

Значение на оценките за наличие на готовност в специалистите с висше счетоводно-икономическо образование относно стратегията „учене през целия живот“ посредством дигитални игри и в онлайн платформи спрямо възрастова група

			Възрастова група				Total
			23-33 години	34-44 години	45-55 години	56-66 години	
Бихте ли приложили „учене през целия живот“ чрез дигитални игри...	да, веднага	Count	158	83	41	19	301
		% within Вид...	64%	52,5%	30,8%	16,6%	13,33%
	да, след време	Count	72	54	29	6	161
		% within Вид...	29,1%	34,2%	21,8%	5,3%	49,17%
	не, категорично	Count	17	21	63	89	190
		% within Вид...	6,9%	13,3%	47,4%	78,1%	37,5%
Total	Count	247	158	133	114	652	
	% within Вид...	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	

(Източник: собствено проучване)

За целите на изследването е извършен анализ на цялостната оценка на благоприятните възможности и потенциалните рискове, както и на силните и слабите страни на новия модел на обучение в контекста на по-креативното образование (посредством интерактивни методи за учене по счетоводство чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят) на специалистите с висше счетоводно-икономическо образование в СА „Д. А. Ценов“ – Свищов. По този начин успешно би могло да се определи текущото състояние на образователния процес по счетоводство, което е условие за адекватно определяне на приоритетите от стратегически порядък и конкретните мерки. Едно популярно решение при избора

на методически инструмент в тази насока е SWOT-анализ (анализ на възможностите и заплахите, на силните и слабите страни). По своята същност SWOT-анализ е метод за съпоставяне на вътрешните характеристики с външните дадености, както следва (вж. Таблица 5):

Таблица 5

Оценка на перспективите за успех на обучение по счетоводство чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят в СА „Д. А. Ценов“ – Свищов със SWOT-анализ

ВЪНШНИ ФАКТОРИ	
<i>ВЪЗМОЖНОСТИ</i>	<i>ЗАПЛАХИ</i>
<ul style="list-style-type: none"> ● запълване на съществуващата пазарна ниша за такъв вид образователен продукт 	<ul style="list-style-type: none"> ● индикации за предстоящо икономическо забавяне, което може да се отрази на икономическата активност и това да рефлектира върху търсенето на счетоводни услуги
<ul style="list-style-type: none"> ● непрестанно търсене на такова обучение със счетоводен профил 	<ul style="list-style-type: none"> ● голямо предлагане на обучения в сферата на счетоводството
<ul style="list-style-type: none"> ● бърза професионална реализация на кадрите и високо трудово възнаграждение в бранша 	
ВЪТРЕШНИ ФАКТОРИ	
<i>СИЛНИ СТРАНИ</i>	<i>СЛАБИ СТРАНИ</i>
<ul style="list-style-type: none"> ▶ гъвкави схеми за обучение 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ конструирането на бъдещия модел на образователен продукт и реалното стартиране на обучението отнема сравнително много голям времеви ресурс
<ul style="list-style-type: none"> ▶ обучение, съобразено с нуждите на практиката (бизнеса) 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ затруднения с привличане на лектори от практиката
<ul style="list-style-type: none"> ▶ активно използване на нови образователни технологии в учебния процес 	
<ul style="list-style-type: none"> ▶ приложение на дигитални инструменти при подготовката на обучаваните 	

Още по-добро решение при анализа на взаимовръзката между външни и вътрешни фактори е да се приложи динамичният SWOT-анализ. Той благоприятства проследяването на трендовете и взаимоотношенията в развитието на влияещите фактори, като се започне от настоящия етап и се визуализира ясно постигнатият напредък по посока на бъдещото целево състояние.

В резултат на извършеното теоретично и практикоприложно изследване, направените разсъждения и анализи могат да се изведат следните **приносни моменти**:

Първо, изследван е актуален проблем, свързан с обучението на специалисти с висше счетоводно-икономическо образование и подготовката им за успешна реализация на пазара на труда;

Второ, изведени са основните принципи на концепцията за обучение, ориентирано към студентите, европейските приоритети и институционалните възможности за нейното прилагане, и са описани технологични решения за ефективно интегриране във висшите училища.

Трето, анализирана е степента на влияние на дигиталната трансформация върху дигиталното образование и са предложени възможности за креативно обучение по счетоводство, вкл. и за приложение на машинно самообучение.

Четвърто, визуализирана е степента на актуализиране на учебния план и учебните програми за изграждането на BI (Business Intelligence) компетенции на студентите във висшите училища.

Пето, извършен е SWOT-анализ на перспективите за успех на обучение по счетоводство чрез дигитални игри и в онлайн платформи в СА „Д. А. Ценов“ – Свищов.

Препоръките, които могат да се очертаят в резултат на проведеното изследване, се отнасят до използването на актуалните възможности на обучението на специалисти с висше счетоводно-икономическо образование и са следните:

Първо, усъвършенстване на обучението по счетоводство в съответствие с европейските и националните приоритети, стандарти и нормативни изисквания, както и съобразно обективно променящите се условия и нужди на практиката.

Второ, въвеждане на иновации в организацията, технологията и съдържанието на учебния процес по счетоводни дисциплини във висшите училища.

Трето, задълбочаване на ефективното сътрудничество между висшите училища и представителите на бизнеса в посока изграждане на специалисти с висше счетоводно-икономическо образование, които да притежават релевантни на новите реалности професионални компетенции и личностни качества.

Заклучение

В резултат на извършеното проучване на актуалните проблеми при обучението на специалисти с висше счетоводно-икономическо образование могат да се направят следните изводи:

Първо, обучението в ОКС „бакалавър“ и ОКС „магистър“ по счетоводство в страната отговаря на изискванията, приоритетите и стратегиите в европейската и националната нормативна рамка относно концепцията за обучение, преподаване и оценяване, ориентирано към студентите.

Второ, в рамките на висшето образование в областта на счетоводството успешно може да се интегрира обучение с фокус интерактивни методи за учене чрез дигитални игри и в онлайн платформи, в т.ч. игрови платформи в 3 (4) D виртуален свят, в т.ч. футуристични методи.

Трето, съществуват резерви за задълбочаване на сътрудничеството между висшите училища и представителите на бизнеса за внедряване на иновативни стратегии, подходи и съдържание в рамките на обучението на специалисти с висше счетоводно-икономическо образование в страната, които успешно да продължат своето учене през целия живот.

Използвани източници

- Attard, A., Di Iorio, E., Geven, K. & Santa, R. (2010). *Student-Centred Learning. Toolkit for students, staff and higher education institutions*. Brussels: LASERLINE, Berlin.
- Bucharest Ministerial Conference. (2012). Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area. *Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education*. Bucharest. Изтеглено на 03 September 2022 г. от http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf
- European Competition for innovative game-based career guidance tools*. Извлечено от https://future-time-traveller.eu/wp-content/uploads/2020/02/FUTURE_European-Innovation-Competition_38-best-practices_EN.pdf
- Future Time Traveller*. (н.д.). Извлечено от Future Time Traveller: <https://future-time-traveller.eu/>
- Harkema, S.J.M., Schout, H.(2008). Incorporating Student-Centred Learning in Innovation and Entrepreneurship Education. *European Journal of Education*, 513-526.
- Khan Academy*. (н.д.). Извлечено от Khan Academy: <https://bg.khanacademy.org/math/statistics-probability/analyzing-categorical-data/two-way-tables-for-categorical-data/a/two-way-tables-review>
- Lea, S. J., Stephenson, D. & Troy, J. (2003). Higher Education Students' Attitudes to Student-centred Learning: Beyond „educational bulimia“? *Studies in Higher Education*, 321-334.
- Todorovski, B., Nordal, E. & Isoski, T. (2015). *Overview on Student-Centred Learning in higher education in Europe research study*. Brussels: The European Students` Union ESU.
- Yerevan Ministerial Conference. (2015). Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. *Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education*.

Yerevan. Изтеглено на 03 September 2022 г. от http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/70/7/YerevanCommuniqueFinal_613707.pdf

Даракчиев, Й. (07 Октомври 2022 г.). В ИИ света всеки може да намери нещо вълнуващо. Извлечено от <https://karamanev.me/sreshti/yordan-darakchiev?fbclid=IwAR1vLGVV5J9qzcLW093N-j6LArm71oIvn8ED892bYpkQuuxWIGInE2K-urg>

Партньори по "Еразъм+" - СА "Д. А. Ценов" . (н.д.). Извлечено от Tsenov Academy of Economics - Svishtov: <https://www.uni-svishtov.bg/bg/international-affairs/mezhdunarodna-deynost-erazam-plus/mezhdunarodna-deynost-partnyori-po-erazam>

Пижев, Д. (07 Април 2017 г.). Професия: ВІ специалист. Retrieved from. Извлечено от https://www.karieri.bg/news/36558_profesiia_bi_specialist

ИНСТИТУТ ЗА НАУЧНИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
ПРИ СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ
„Д. А. ЦЕНОВ“ - СВИЩОВ

АЛМАНАХ

НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

НАУКА, ЗНАНИЕ,
ИНОВАЦИИ -
СИНЕРГИЯ
ЗА УСТОЙЧИВО
РАЗВИТИЕ

том 31, 2023 г.

Академично издателство „ЦЕНОВ“
Свищов - 2023 г.

ИНСТИТУТ ЗА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ” – СВИЩОВ

АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

НАУКА, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ – СИНЕРГИЯ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ

ТОМ 31
2023

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО „ЦЕНОВ” – СВИЩОВ

Издава се със средства от целевата субсидия за научна дейност на СА „Д. А. Ценов”, съгласно Наредбата за условията и реда за оценката и планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художествено творческа дейност.

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:

Доц. д-р Евелина Парашкевова-Великова	Главен редактор Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Любомир Иванов	Заместник-главен редактор Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Проф. д. ик. н. Виктор Чужиков	Киевски национален икономически университет, <i>Киев, Украйна</i>
Проф. д-р Николае Панеа	Университет в Крайова, <i>Крайова, Румъния</i>
Проф. д-р Теодора Димитрова	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Проф. д-р Тадия Джукич	Университет Ниш, <i>Ниш, Сърбия</i>
Доц. д-р Анисоара Дуика	Университет Валахия, <i>Търговище, Румъния</i>
Доц. д-р Венцислав Василев	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Венцислав Вечев	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Здравко Любенов	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Любка Илиева	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Доц. д-р Силвия Костова	Стопанска академия „Д. А. Ценов” – Свищов
Д-р Рейчъл Маритц	Университет в Претория, <i>Претория, Южна Африка</i>

Анка Танева – стилев редактор

Ст. преп. Радка Василева - стилев редактор на английски език

Живка Тананеева – технически секретар

© ИНСТИТУТ ЗА НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

© СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР А. ЦЕНОВ”

ISSN 1312-3815

INSTITUTE FOR SCIENTIFIC RESEARCH
D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

SCIENTIFIC RESEARCH ALMANAC

SCIENCE, KNOWLEDGE, INNOVATION - SYNERGY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

**VOLUME 31
2023**

TSENOV ACADEMIC PUBLISHING HOUSE

This issue is funded by the state “Ordinance on the terms and procedure for the evaluation and planning, allocation and spending of the state budget funds in financing scientific or artistic activities, intrinsic to state higher schools” for the inherent to the "D. A. Tsenov" Academy of Economics scientific activity.

EDITORIAL BOARD

Assoc. Prof. Evelina Parashkevova-
Velikova, PhD

Editor-in-chief

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Assoc. Prof. Lyubomir Ivanov, PhD

Deputy editor-in-chief

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Prof. Viktor Chuzhikov, DSc

Kyiv National Economic University,
Kyiv, Ukraine

Prof. Nicolae Panea, PhD

University of Craiova, *Craiova, Romania*

Prof. Teodora Dimitrova, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Prof. Tadija Djukic, PhD

University of Nis, *Nis, Serbia*

Assoc. Prof. Anisoara Duica, PhD

Valahia University of Targoviste,
Targoviste, Romania

Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Assoc. Prof. Ventsislav Vechev, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Assoc. Prof. Silviya Kostova, PhD

D. A. Tsenov Academy of Economics –
Svishtov

Dr Rachel Maritz

University of Pretoria,
Pretoria, South Africa

Anka Taneva – stylistic editor

Sen. Lect. Radka Vasileva - translator

Zhivka Tananeeva – technical secretary

© INSTITUTE FOR SCIENTIFIC RESEARCH

© D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

ISSN 1312-3815

СЪДЪРЖАНИЕ

Раздел I

Ускорено икономическо развитие и иновации

Галина Чиприянова, Радосвета Кръстева-Христова

Актуални аспекти при обучението на специалисти с висше счетоводно-икономическо образование 7

Любчо Варамезов, Искра Пантелеева, Кармен Вранчев, Боян Вранчев

Изследване влиянието на преките германски инвестиции на регионално равнище (по примера на „Аурубис България“)..... 38

Марияна Божинова, Любка Илиева, Кристина Шопова,

Невена Ляскова-Великова, Василена Кръстанова

Развитие на туристическа дестинация България посредством икономиката на преживяванията 70

Раздел II

Устойчиво и балансирано развитие

Таня Горчева, Здравко Любенов, Ивайло Петров

Европейската зелена сделка – предпоставка за генериране на устойчив и приобщаващ растеж в българската икономика 103

Венцислав Василев, Пламен Йорданов, Румен Ерусалимов, Николай Нинов, Анелия Панева, Валентина Нинова, Таня Илиева, Маргарита Николова, Йордан Йорданов, Николай Илиев, Радка Василева

Социално-икономически характеристики и възможности за конвергенция на животозастраховането и пазарноориентираното социално осигуряване 133

Пламен Петков, Красимира Славева, Стела Касабова, Маргарита Шопова, Тихомир Върбанов, Евгени Овчинников

Управление на отпадъците в България и Европейския съюз – сравнителен анализ 167

Стоян Проданов, Петко Ангелов, Силвия Заркова

Макропруденциалните политики – фактор за финансова стабилност в балканските държави 202

Раздел III

Дигитална трансформация на икономиката и обществото

- Елица Лазарова, Надежда Веселинова, Юлиан Господинов, Мариела Стоянова** Стратегически аспекти на електронното административно обслужване в общините в република България 237
- Петя Емилова, Веселин Попов, Кремена Маринова-Костова, Маргарита Сотиров, Мартин Александров** Дигитална екосистема на туристическа дестинация 268
- Пенка Шишманова, Йордан Василев, Людмил Несторов, Таня Тодорова, Александрина Александрова, Елица Петкова** Готовност на студентите–икономисти от висшите училища в Северен централен район на планиране за реализация на трудовия пазар в условията на дигитална трансформация..... 301
- Андрей Захариев, Галина Захариева, Маргарита Михайлова, Катя Иванова, Маргарита Николова** Дигиталната трансформация в управлението на човешките ресурси в българските финансови предприятия 335

CONTENTS

Section I

Accelerated Economic Development and Innovations

Galina Chipriyanova, Radosveta Krasteva-Hristova

Current aspects of training in economics and accounting at higher schools 7

Lyubcho Varametzov, Iskra Panteleeva, Karmen Vranchev, Boyan Vranchev

Research the Impact of German Direct Investment at the Regional Level
(Aurubis Bulgaria Case)..... 38

Mariyana Bozhinova, Lyubka Ilieva, Kristina Shopova, Nevena Lyaskova-Velikova, Vasilena Krystanova

Development of Tourism Destination Bulgaria through the Experience
Economy..... 70

Section II

Sustainable and Balanced Development

Tanya Gorcheva, Zdravko Lyubenov, Ivaylo Petrov

The European Green Deal – a Prerequisite for Generating Sustainable and
Inclusive Growth in the Bulgarian Economy 103

**Ventsislav Vasilev, Plamen Yordanov, Rumen Yerusamov, Nikolay Ninov,
Aneliya Paneva, Valentina Ninova, Tanya Ilieva, Margarita Nikolova,
Yordan Yordanov, Nikolay Iliev, Radka Vasileva**

Socio-Economic Characteristics and Opportunities for Convergence of Life
Insurance and Market-Oriented Social Insurance 133

**Plamen Petkov, Krasimira Slaveva, Stela Kasabova, Margarita Shopova,
Tihomir Varbanov, Evgeni Ovchinnikov**

Waste Management in Bulgaria and the European Union – Comparative
Analysis 167

Stoyan Prodanov, Petko Angelov, Silvia Zarkova

Macroprudential Policies – a Factor for Financial Stability in the Balkan
Countries 202

Section III
Digital Transformation of Economy and Society

Elitsa Lazarova, Nadezhda Veselinova, Yuliyana Gospodinov, Mariela Stoyanova Strategic Aspects of the Electronic Administrative Service in the Municipalities In Bulgaria	237
Petya Emilova, Veselin Popov, Kremena Marinova, Margarita Sotirov, Martin Aleksandrov Digital Ecosystem of a Tourist Destination	268
Penka Shishmanova, Yordan Vasilev, Lyudmil Nestorov, Tanya Todorova, Aleksandrina Aleksandrova, Elitsa Petkova Readiness of Economics Students from Higher Schools in the North Central Planning Region for Realization on the Labour Market Under the Conditions of Digital Transformation	301
Andrey Zahariev, Galina Zaharieva, Margarita Mihaylova, Katya Ivanova, Margarita Nikolova The Digital Transformation of the Human Resources Management in Bulgarian Financial Enterprises	335

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ”

АЛМАНАХ НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ТОМ 31

**НАУКА, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ –
СИНЕРГИЯ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ**

Даден за печат на 20.02.2023 г., излязъл от печат на 29.03.2023 г.

Поръчка № 18837, тираж: 100 бр.

Издателство и печат: Академично издателство „Ценов”

Свищов, ул. „Цанко Церковски“ 11А

ISSN 1312-3815